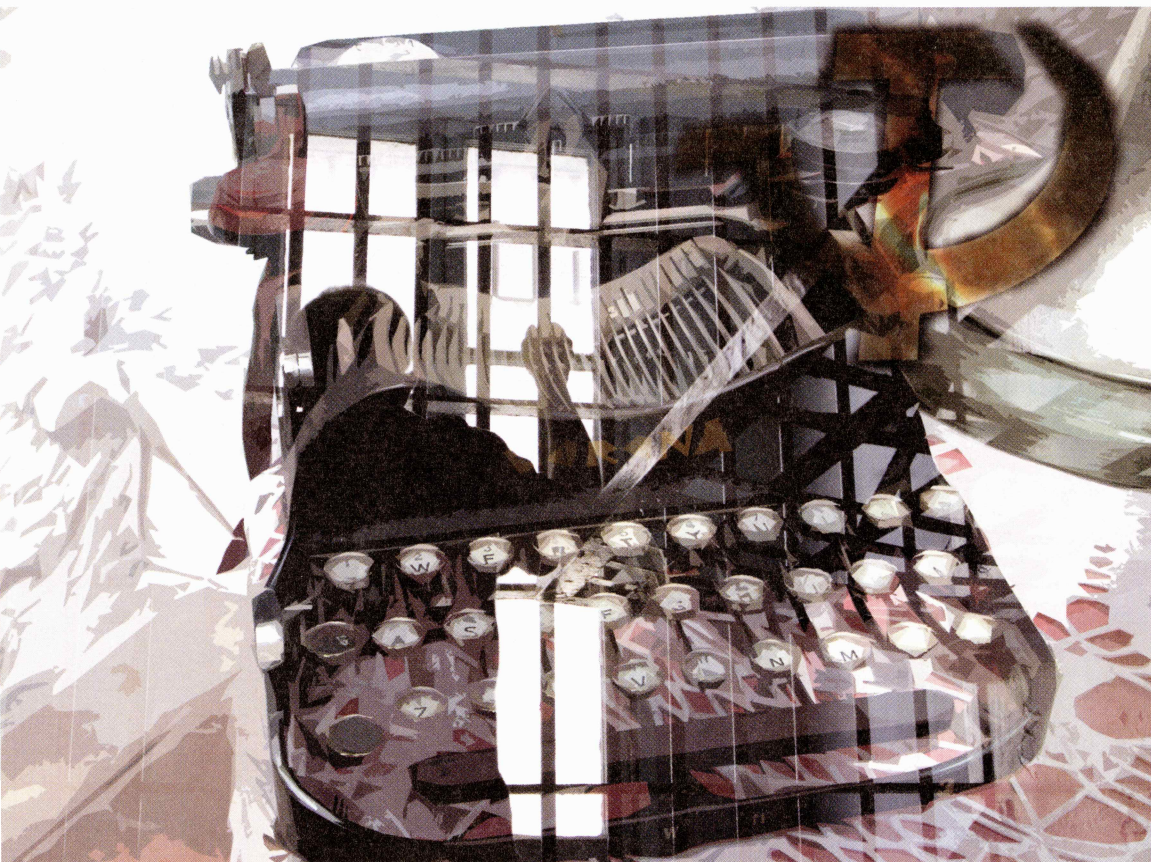

Intelektualci pod peto komunizma

Andrijan Lah, foto: arhiv Demokracije

Komunizem je imel tako kot vsak totalitarni sistem dva bistvena temelja: teror in propagando. Njegovo trdo roko so v obliki aretacij in zaporov presneto dobro občutili tudi slovenski intelektualci in pisci tistega časa.

O usodi slovenskih intelektualcev so odločali režimski ljudje.

Storjem je neznanska manjšina vladajočih komunistov obvladovala neznansko večino drugih državljanov, s propagando pa je ista manjšina prikrivala teror ter nenehno proizvajala samohvalo in nepregledne količine puhlega leporečja. Ker se je omenjena propaganda v največji meri širila z govorno in pisano besedo, je razumljivo, kakšen pomen so dobili besedni ustvarjalci od časnika do književnika. Vsaka svobodna beseda v tisku je bila potencialna nevarnost za režim, vsak po svoje misleči in pišoči književnik je predstavljal zametek politične opozicije proti režimu. Tako je književnost med komunistično diktaturo doživljala nezaslišana

no pozornost oblasti: političnih voditeljev, ki so se spoznali na »vse«, različnih cenzorjev in uradnih kritikov pa tudi režimskih priganjačev in vohunov.

Sovjetski »vzor« Vzorec odnosa komunističnih oblastnikov do književnikov in književnosti je znan že iz Sovjetske zveze in se kaže kot preganjanje, zapiranje in ubijanje intelektualcev. »Življenjske poti pisateljev so se pogosto končale s smrtjo. Več

kot 600 pisateljev Sovjetske zveze je šlo v teh časih skozi zapore in taborišča. Od kakšnih 700 pisateljev, ki so se udeležili 1. pisateljskega kongresa leta 1934, jih je do 2. kongresa leta 1954 preživelo samo 50. Najtežja leta, med 1937 in 1943, so zahtevala največ žrtev ... Veliko je bilo samomorilcev, veliko tistih, ki so po prihodu iz taborišč umrli zaradi shiranosti in bolezni ... Zadnja velika čistka pisateljev je bila 12. avgusta 1952 med kam-

Vsak po svoje misleči in pišoči književnik je predstavljal zametek politične opozicije proti režimu.

panjo zoper kozmopolitizem, ko so v eni noči ustrelili 26 pesnikov in pisateljev judovskega rodu ... Naravna smrt je bila v tem času pravi blagor, ki so ga bili deležni le redki izbranci,« piše Drago Bajt o usodi sovjetskih književnikov v knjigi Samizdat: kratek oris s primeri (1983). Ker se je jugoslovanski režim popolnoma zgledoval po »velikem bratu«, je bilo skoraj neizogibno, da je bila tudi usoda jugoslovanskih književnikov podobna usodi njihovih stanovskih kolegov v Sovjetski zvezi.

Krivične obtožbe Najstarejši na vsekakor nepopolnem seznamu je **Gustav Strniša (1887–1970)**, pesnik in pisatelj, oče pesnika, pisatelja in dramatika Gregorja Strniše. Drago Bajt v knjigi Gregor Strniša (1993) takole predstavi zaporniško usodo družine Strniša: »19. maja se Gregor kot dijak skupaj z očetom znajde v priporu, obtožijo jih, skupaj s peterico drugih, da so se povezali s pobeglimi emigranti in vojnimi zločinci, da bi nasilno zrušili državno ureditev v FLRJ, da so bili v službi tuje obveščevalne službe in da so pomagali tujim državljanom, ki so prišli ilegalno čez mejo. Šlo je za obisk sorodnika Palovca, Gregorjevega bratranca, ki je takoj po vojni pobegnil v Avstrijo. Gregorja še posebej obtožijo, da je izdal tujcem strogo varovane državne skrivnosti, v resnici pa je bratrancu pokazal le nekaj stavb v Ljubljani. 5. oktobra so bili obsojeni: mati na osem mesecev, oče na eno leto odvzema prostosti, popolno zaplenbo premoženja in izgubo državljanskih pravic ... Na tožilčvo pritožbo vrhovno sodišče zviša kazen: očetu na dve leti s prisilnim delom, zaplenbo premoženja in izgubo državljanskih pravic, sinu pa na štiri leta s pri-

silnim delom ... Oče je odslužil kazen 19. maja 1951.«

Proti duhovnikom Januš Golec (1888–1965) je bil pisatelj, časnikar in duhovnik. Med 2. svetovno vojno so ga Nemci zaprli in nato izgnali. Komunistično sodišče ga je obsodilo na sedem let strogega zapor, ki ga je prestajal od 1947 do 1953, češ da je pomagal ljudem čez avstrijsko mejo. Več o Golcu in drugih zaprtih duhovnikih v svoji knjigi *Cerkev na zatožni klopi* (2005) piše Tamara Greisser Pečar. Tudi **Joža Lovrenčič** (1890–1952) je bil pesnik, pisatelj, publicist in prevajalec. Potem ko so Nemci med 2. svetovno vojno dovolili delovanje slovenske gimnazije v Gorici, je bil Lovrenčič njen ravnatelj. Leta 1945 so ga komunisti predvsem zaradi omenjenega ravnateljstva zaprli, leta 1946 pa je bil obsojen na dve leti zapor s prisilnim delom, a je bil še isto leto amnestiran. Z nacionalnega vidika je bila slovenska gimnazija v Gorici pomembna in dragocena pridobitev, za ravnateljvanje tej ustanovi v težkem vojnem času pa bi Lovrenčič zaslužil prej nagrado kot zapor. Znani avtor Bobrov **Janez Jalen** (1891–1966) je bil pisatelj, dramatik in duhovnik. Leta 1945 je bil tri tedne zaprt v Ljubljani. Zasliševal ga je Ivan Maček-Matija. F. Pibernik v svoji knjigi *Janez Jalen* (2003) navaja nekaj daljši Jalenov zapor, in sicer od 25. 6. do 18. 8. 1945. V sodnih spisih je bil Jalen omenjen v poglavju Organizacija protikomunističnih verskih skupin.

Na Golem otoku Naslednja žrtev komunističnega režima pri nas je bil **Vinko Möderndorfer** (1894–1958), zbiralec ljudskega blaga, narodopisec in publicist, ded pesnika, dramatika in režiserja Vinka Möderndorferja. Žilevski v svoji knjigi *Otok brez milosti* (1995) omenja Möderndorferja med zaprtimi oporečniki režima oziroma informbirojevci. Obsojen je bil na dve leti in je bil zaprt od začetka leta 1949 do 1951 na Golem otoku. **Radivoj Rehar** (1894–1969) je bil pesnik, pisatelj in dramatik, prevajalec in časnikar. Ker je med 2. svetovno vojno v Ljubljani izdal več

Gustav Strniša (1887–1970)

Janez Jalen (1891–1966)

Joža Lovrenčič (1890–1952)

Vzorec odnosa komunističnih oblastnikov do književnikov in književnosti je znan že iz Sovjetske zveze.

knjig, med njimi pustolovskomitološki roman *Argonavti*, je s tem kršil kulturni molk, ki so ga zapovedali komunisti. Po vojni zaradi tega ni dobil službe. Imel je zvezo z angleškim konzulatom, kar je bilo oblasti dodatno skrajno sumljivo. Obsodili so ga zaradi »vohunjenja«: Reharja in še dva sotrpina so obsodili na dosmrtno prisilno delo. Reharja so že spomladi 1954 izpustili. **Jožef Pogačnik** (1902–1980) je bil pesnik, pisatelj, prevajalec in publicist ter duhovnik, med letoma 1963 in 1980 pa ljubljanski nadškof. Leta 1946 je bil obsojen na 9 let zapor, po pritožbi pa se mu je kazen zmanjšala na pet let. Pogojno je bil izpuščen leta 1950. **Vladimir Premru** (1902–1949), pesnik pisatelj in prevajalec, je še eden od ljudi, ki so jih v Sloveniji aretirali zaradi informbiroja. Obsojen je bil na dve leti zapor, vendar je leta 1949, verjetno v zaporu, umrl. **Ludvik Mrzel** (1904–1971) je bil pesnik, pisatelj, prevajalec in publicist. Zaradi informbiroja je bil obsojen na

12 let zapor in je v zaporih, med drugim na Golem otoku, preživel kar sedem let.

Umobolnica in šikaniranje

Posebna žrtev režima je bila **Milena Mohorič** (1905–1972), poročena Premru, žena Vladimirja Premruja, pesnica, pisateljica in publicistka. O njej je Angela Vode v *Skritem spominu* zapisala: »Predvojna komunistka ... Slovela po radikalnosti. Med vojno je delala v OF, nato je bila internirana v Italiji. Kot profesorica na Visoki pedagoški šoli v Ljubljani je bila leta 1949 aretirana, češ da se je opredelila za informbiro, nato je bila poslana v psihiatrično bolnico, kjer je ostala skoraj do smrti.« S tedanjo oblastjo je imela težave tudi odvetnica **Ljuba Prenner** (1906–1977), tudi pisateljica, dramatičarka in publicistka. Komunistom se je zamerila, ker se je prizadevno zavzemala za obtožence, ki jih je branila kot odvetnica. Znano

je namreč, da so bili zagovorniki obtožencev v komunističnem sodstvu samo dekoracija, njihovo zavzemanje za obdolžence pa je bilo označeno kot protirežimsko dejanje, katerega posledica je bila sprememba zagovornika v naslednjega obtoženca. Prennerjevo so aretirali 1. 3. 1947, v preiskovalnem zaporu pa je bila do 11. aprila 1947. Znova so jo zaprli leta 1949, nato pa je 18 mesecev preživela na prisilnem delu v Ferdrengu pri Kočevju. Komunisti so ji kasneje na vso moč preprečevali poklicno delovanje, o čemer priča citat iz pisma Kraigherja Beblerju leta 1953: »Prennerjeva: se obnaša in nastopa kot naš sovražnik, ima precej zmedene nemogoče pojme, daje nazadnjaške izjave. Z ozirom na to ji ni mogoče dovoliti samostojne advokatske prakse. Bila je v preiskavi UDB in na družbeno koristnem delu zaradi širjenje klevet, sovražnih parol in komentarjev.« **D**

**RADIO
ZELENI VAL**

93.1 & 97.0 Mhz

ALPE ADRIA "ZELENI VAL" d.o.o., Spodnja Slivnica 16, 1290 Grosuplje

Radio Krka
106.6 MHz